

گزارشی بر وضع موجود بازار ارومیه و بخش‌های منفک شده از آن در سده اخیر

نادره شجاع دل

کارشناس ارشد معماری - عضو هیات علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور
n.shojadel@gmail.com

چکیده

بازار در معماری و شهرسازی ایران جایگاه ویژه‌ای داشته و قلب تپنده شهر و هسته اولیه شهر ایرانی است. در میان بازارهای ایران بازار ارومیه با بیش از پنج هکتار مساحت اولیه (در اواخر دوره قاجار) پس از بازار تبریز از جمله بازارهای وسیع با الگوی ارگانیک بوده است. با شروع سده اخیر و با تحولات شهرسازی صورت گرفته در دوره پهلوی اول دخل و تصرفات زیادی در این بازار صورت گرفته و بخش‌هایی از آن منفک شد. در سال‌های اخیر سعی شده است محدوده‌های منفک شده فوق در خط عرصه بازار تعریف شده و تحت حفاظت ضوابط محدوده اولیه بازار قرار گیرند. این نوشتار در نظر دارد ضمن معرفی وضع موجود بازار ارومیه به ارائه گزارشی از دخل و تصرفات صورت گرفته در خصوص خط محدوده بازار و اقدامات صورت گرفته در این زمینه بپردازد.

واژگان کلیدی: ارومیه، بازار، محدوده

۱- مقدمه

بازار در فرهنگ ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و جز لاینفک زندگی و حیات بشری به‌خصوص در شهرها محسوب می‌گردد. کلمه بازار در فارسی میانه به‌صورت وازار و یا ترکیب‌های مانند وازارک (بازاری) وازارگان (بازرگان) به کار می‌رفته است. (پروشان، ۱۳۸۹) «اگرچه بازارها در ابتدای امر با اهداف اقتصادی ساخته شده اند، ولی ویژگی‌های کالبدی و معماری آن به گونه‌ای بوده که آنها را تبدیل به دنیایی از فعالیت‌ها، تعاملات اجتماعی و اتفاقات شهری نموده است. بازار نه تنها قلب تپنده اقتصاد شهر بود، بلکه در بسیاری از شهرها امتداد مهم ترین راه‌های تجاری آن زمان همچون جاده ابریشم از آن می‌گذشت و همین‌طور نقش بسیار مهمی در تعاملات اجتماعی و فرهنگی شهر داشت، چنان‌که بسیاری از حرکت‌های تاریخی مهم از بازارها شرع شدند و بازاریان نقش کلیدی در شکل‌گیری آنها داشتند. بازار مهره بسیار مهمی در شهرهای اسلامی بود.» (محمدمرادی اصغر؛ ۱۳۸۹؛ ۱۶۰) این نوشتار در نظر دارد به معرفی بازار ارومیه در دوره‌های تاریخی و وضعیت فعلی آن پس از خیابان‌کشی‌های شهرسازی دوره پهلوی اول و منفک شدن قسمت‌هایی از آن بپردازد.

۲- شهر ارومیه

۲-۱- پیشینه تاریخی

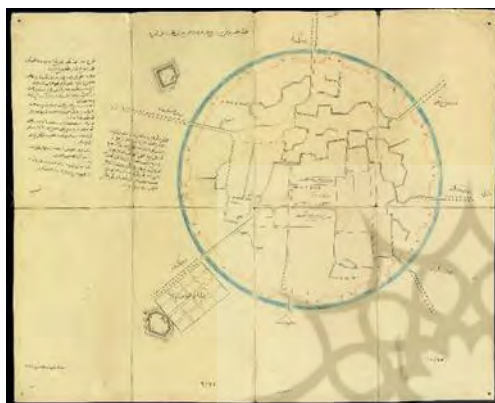
«با مطالعه منابع و متون تاریخی و نوشته‌های سیاحان و جغرافی‌نویسان اسلامی مشخص می‌گردد که ارومیه از قرون اولیه اسلامی تا قرن ده هجری قمری یکی از شهرهای آباد و پررونق آذربایجان بوده است» (شجاع دل، ۱۳۹۵، ۴۲). (رک آثار: بلاذری ۲۷۹هـ. ق، ابن حوقل قرن چهارم ه. ق، اصطخری قرن چهارم ه. ق، یاقوت حموی ۶۱۷هـ. ق، زکریا بن محمد بن محمود قزوینی ۶۷۴هـ. ق، حمد الله مستوفی ۷۴۰هـ. ق) در قرون نه و ده هجری که ترکان عثمانی جایگزین امپراطوری روم شرقی شدند

ارومیه به عنوان یک شهر مرزی مهم برای حکومت مرکزی ایران مطرح بود و برج و باروی خود را نیز حفظ کرده بود. اولیا چلبی سیاح ترک دوره عثمانی به سال ۱۰۶۵ (ه.ق) ارومیه را چنین توصیف میکند: «شهر ارومیه ۶ ناحیه و محله بوده که ۶ هزار خانه داشته با ۸ مسجد که یکی از آن ها مسجد اوزون حسن بود»

«سیاحان اروپایی قرون متاخر نیز در خصوص شهر ارومیه نگاشته اند که از آن جمله میتوان به گای لسترنج، کاسپاردورویل، جرج ن کرزن، هانری بایندر، جکسن، اوژن اوپن، و بارتولد و... اشاره نمود. هر قدر متون تاریخی تا قرن هشتم هجری دلالت بر آبادانی و رونق شهر ارومیه داشته اند ولی سفر نامه های متاخر ذکر شده بیانگر این واقعیت هستند که در دوره قاجار شهر ارومیه از رونق سابق برخوردار نبوده است. دلیل این امر را میتوان در تحولات کشور در دوره قاجار جستجو کرد. دوره قاجار را میتوان تحولی عمده در مفاهیم تاریخی دانست. تحولی که نه بر مبنای دگرگونی شرایط تاریخی درونی بلکه بر مبنای تغییرات شرایط برونی رخ داد.» (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱۱۷)

۲-۲- بافت تاریخی شهر ارومیه

اولین نقشه‌ای که حاوی اطلاعات در رابطه با برج بارو، دروازه‌ها، معابر و کوچه بندی شهر باشد، مربوط به دوره قاجاریه (۱۸۸۰ م) است که نقشه‌ای نظامی است و نقاط مهم و دروازه‌ها و برج بارو و معابر شهر را به صورت شماتیک معرفی می کند. تهیه کننده این نقشه را یک نفر ایرانی به نام "اسدالله خان" سلطان توپخانه جدیدویک نفر خارجی به نام "کاپاتن واگز" ثبت کرده‌اند. (تصویر شماره ۱)



تصویر ۱: نقشه شماتیک شهر ارومیه در دوره قاجار (مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران)

«دومین نقشه از شهر ارومیه به سال ۱۳۱۲ شمسی توسط آقای آوانس غریببیا مهندس بلدیه تهیه شده است. هر چند این نقشه متعلق به اوایل دوره پهلوی است ولی صرف نظر از دو خیابان عمود بر هم پهلوی ونادری که به تبع شهرسازی این دوره بافت شهر را به چهار قسمت تقسیم کرده است از این جهت که اولین نقشه دقیق از شهر میباشد منبع موثقی برای تعیین وضعیت کالبد شهر دوره قاجار میباشد. در این نقشه موقعیت بازار و مسجد جامع و نام محلات آغداش، هزاران، بازار باش، یورت شاه، دلگشا، نوگچر، مهدی القدم، هندو، عسگر خان، یدی درمان و علی کور که قید شده است.» (تصویر شماره ۲)



تصویر ۲: نقشه شهر ارومیه در اوایل پهلوی (مرکز اسناد شهرداری ارومیه)

با بررسی این نقشه‌ها از محدوده بافت تاریخی مشخص می شود که مجموعه بازار به عنوان هسته مرکزی شهر قطب عملکردی آن به شمار می رود و به قلب تپنده زندگی شهری همانند است. شهر قدیم ارومیه در طول تاریخ خود از ساختار کالبدی معینی برخوردار بود. محدوده شهر قدیم با مساحتی نزدیک به ۳۰ هکتار تا پیش از آغاز سده ۱۳۰۰ خورشیدی کلیتی همبسته و یکپارچه بوده که همچون یک ارگانیکس زنده به شمار می رفت و حدود آن راباروی دور شهر تعریف می کرد.

«در سفرنامه جکسن به سال ۱۹۰۳ میلادی بعد از اشاراتی که به نظرات بعضی از مورخین و نویسندگان اسلامی پیشتر دارد در رابطه با شهر می نویسد: پیرامون ارومیه بارویی به شعاع ۵ کیلومتر کشیده اند که دارای هفت دروازه و خندق هایی است که در جاهایی که بیشتر در معرض هجوم قرار میگیرند کنده اند.» (جکسن؛ ۱۳۹۱: ۱۰۹)

۳- بازار ارومیه

۳-۱- پیشینه تاریخی

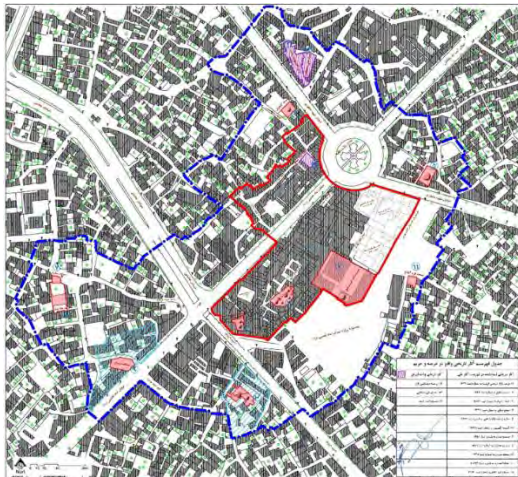
مجموعه بازار ارومیه شامل قسمت های مختلفی می باشد. قدمت مسجد جامع شهر که در این محدوده قرار گرفته به قرن پنجم هجری می رسد. ولی در بین سایر قسمت های بازار قدمت قدیمی ترین قسمت ها به دوره صفویه می رسد. قدمت بخش های مختلف بازار از دوره صفویه تا قاجاریه را شامل می شود. «محدوده اولیه بازار در مرکز شهر قدیم ارومیه واقع بوده مساحتی در حدود ۷۰۰۰۰ متر مربع را شامل می شده است. اوژن اوین سیاح فرانسوی در سال ۱۹۰۶ میلادی از ارومیه دیدن کرده است می نویسد: ارومیه شهری است با سی هزار نفر جمعیت که در وسط جلگه ای واقع شده و مانند خوی دورش را حصار کشیده اند. ک منظره ظاهری آن نیز شبیه خوی است با چند خیابان عریض تر که درختان بید روی آن سایه انداخته است. تجارت و داد ستد شهر از طریق کاروانسرا و یک هزار و پانصد دکان انجام میگیرد.» (اوین؛ ۱۳۶۲: ۹۷) توصیف فوق که مربوط به اواخر دوره قاجار می باشد اشاره به ۱۵۰۰ باب مغازه بازار می نماید که نمایانگر وسعت بازار قبل از شکافتن آن توسط خیابان های دوره پهلوی اول می باشد.

۳-۲- وضعیت بازار ارومیه پس از تحولات شهرسازی سده اخیر

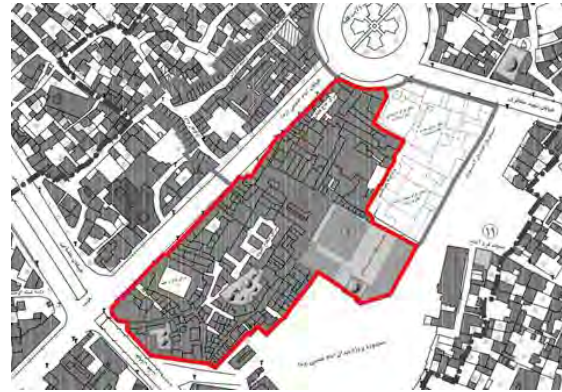
«با شروع سده اخیر و به قدرت رسیدن رضاخان موج تازه ای از معماری و شهرسازی شهرهای ایران را در بر گرفت که شهر ارومیه نیز از آن مستثنی نبود. بافت قدیم شهر با دو خیابان عمود بر هم به چهار قسمت تقسیم گردید که محل تقاطع آنها محدوده بازار بود. خیابان های پهلوی و عسگرآبادی از محدوده بازار گذشته و قسمت های زیادی از آن را تخریب نمودند. به طوری که بخش هایی از بازار در قسمت های غربی و جنوبی از هسته اصلی جدا شدند. جداره های خیابان های جدید با جذابیت های فانتزی اهمیت مضاعف یافته و مورد اقبال عمومی واقع شدند. در نتیجه بخش هایی از فعالیت های شهری در خیابان های جدیدالاحداث شکل گرفتند و ساختار جداره خیابان ها تبدیل به مغازه هایی با کاربری های متعدد گردیدند. بدین سان رفته رفته رونق بازار کمتر و کمتر شده و رونق و شکوه در جداره خیابان ها ظاهر گردید. ارتباط سلسله مراتب وار بازار با شبکه معابر قدیمی بافت از بین رفته و راسته بازار ها مستقیماً به خیابان ها وصل شدند.» (عباس زاده، ۱۳۸۰: ۲۹) قسمت های منفک شده از بازار در ضلع های غربی و جنوبی به مرور هویت بازار را از دست داده و تبدیل به معابر شهری شدند که فقط نام راسته های قدیمی را یدک میکشند. این راسته ها عبارتند از: راسته غلام خان، شیشه گرخانه، نجارخانا، دمیرچی خانا و دوشاپچی خانا.

مجموعه بازار ارومیه در سال به شماره در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. محدوده ای از بازار ارومیه که در این تاریخ به ثبت رسیده است بزرگترین قسمت از قسمت های تفکیک شده بازار در دوره پهلوی اول بود و مشتمل بر عرصه ای به مساحت ۳ هکتار بوده که محصور در بین خیابان های امام (پهلوی)، عسگرآبادی، منتظری و اقبال بوده و شامل حدود ۱۰۰۰ باب مغازه بوده است. (تصویر شماره ۳)

در سال ۱۳۹۴ و در جریان تهیه حریم حفاظتی بازار ارومیه قسمتهایی از راسته های منفک شده از بازار که هنوز هویت و اصالت راسته بازار در آنها حفظ شده بود به عرصه مصوب بازار ارومیه اضافه شده و مساحت عرصه مصوب بازار از ۳ هکتار به ۵ هکتار افزایش یافت که این محدوده الحاق شده شامل راسته های دمیرچی خانا، نجارخانا و دوشاپچی خانا می باشند. افزایش عرصه مصوب بازار ارومیه می تواند گامی مهم در جهت حفاظت از راسته هایی باشد که از بازار منفک بوده و در معرض خطر بودند. (تصویر شماره ۴)



تصویر ۴: محدوده عرصه و حریم مصوب بازار ارومیه در سال ۹۴ (خط قرمز محدوده عرصه و خط آبی محدوده حریم)



تصویر ۳: محدوده ثبت شده بازار ارومیه در سال ۶۴

۳-۳- عناصر معماری تشکیل دهنده بازار ارومیه

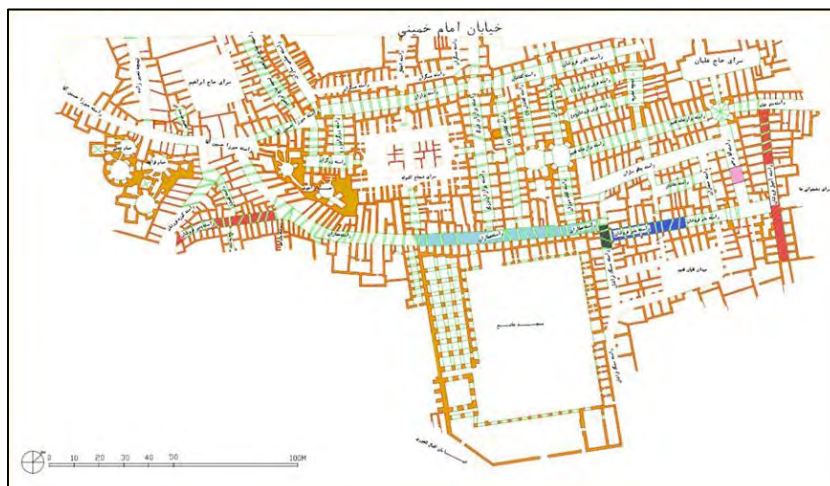
هرچند راسته ها و حجرات اصلی ترین عناصر معماری تشکیل دهنده بازارهای ایرانی می باشند که مهم ترین کاربری بازار یعنی داد و ستد در آنها تحقق می یابد. ولی از آن جا که کاربری های بازارهای ایرانی تجاری صرف نبوده و جنبه های مختلفی از کاربری های بازارهای ایرانی تجاری را نیز شامل می شوند، به منظور تحقق این کاربری ها عناصر معماری دیگری غیر از راسته ها و حجرات در بازار شکل گرفته اند. این عناصر معماری عبارتند از سرا یا کاروانسراها، چهارسوها، تیمچه ها، مساجد و فضاهای خدماتی چون حمام، آب انبار و...

عناصر معماری بازار ارومیه عبارتند از:

راسته بازارها، مسجد جامع ارومیه، سرای شجاع الدوله، سرای حاج ابراهیم، سرای حلاجان، سرای مهدیزاده، سرای نخجوانی ها، تیمچه حاج ابراهیم، تیمچه صدریه، حمام آخوند، حمام تجلی، حمام قراچه و حمام اتحادیه

عناصر معماری فوق به طور خاصه معرفی می گردند:

راسته بازار: «بازارهای اصلی غالباً به شکل خطی و در امتداد مهمترین راه و معبر شهری شکل می گرفته است. به همین سبب مهمترین بخش و عنصر اصلی یک بازار راسته اصلی آن است. یک راسته بازار در ساده ترین شکل با دکان های واقع در دو سوی آن شکل می گرفت. بسیاری از بازارها به تدریج ساخته می شدند و توسعه می یافتند و به همین دلیل امتداد راسته این بازارها به پیروی از صورت معابر غیر مستقیم و به شکل ارگانیک بوده است... در بعضی از شهرها دو یا چند راسته اصلی به صورت موازی یا متقاطع پدید می آمد.» (سلطان زاده، ۱۳۸۰، ۶۳) در بازار ارومیه نیز دو راسته بازار اصلی عطاران و بزازان از راسته میرزا حسین آقا منشعب شده و به موازات هم شکل گرفته اند. سایر راسته های فرعی بازار ارومیه عبارتند از: کوزه فروشان، پنیرفروشان، قصابان، پینه دوزان، سنگتراشان، نصیرزاده، حلبی سازان، مسگران، اجلال، کفاشان، چاقوسازان، کلاهدوزان، متوخانا، آجیل فروشان، بذرفروشان، سمساران، بزازان بزرگ، فرش فروشان، بلورفروشان، بزازخانه و حاج رضی (تصویر شماره ۵)

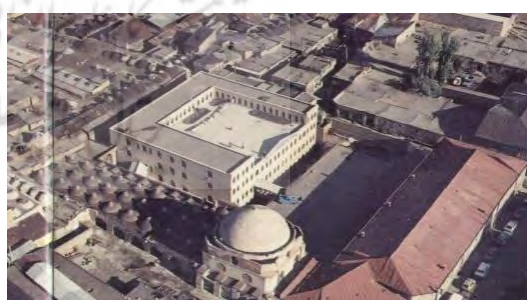


تصویر ۵: موقعیت راسته های بازار ارومیه

مسجد جامع ارومیه: مسجد جامع ارومیه در ضلع جنوب شرقی بازار ارومیه و در جوار خیابان اقبال واقع شده است که در محل خیابان اخیر در سال های اخیر پروژه میدان امام در حال اجرا می باشد. این مسجد شامل گنبدخانه، شبستان، صحن و حجرات پیرامون صحن می باشد. قدیمی ترین کتیبه تاریخ دار مسجد جامع ارومیه مربوط به کتیبه ای ایلخانی به خط رقاع است که استادکار محراب را معرفی می کند: "عمل عبدالمؤمن بن شرفشاه النقاش التبریزی فی شهر ربیع الاول سنه سته سبعین و ستمائه" اسناد و گزارشات منتشر شده تا سال ۱۳۹۵، گنبد خانه را مرکز و هسته اولیه مسجد جامع ارومیه در دوره سلجوقیان ایران دانسته اند. ولی در پژوهشی که اخیرا در این خصوص انجام شده شبستان مسجد جامع ارومیه که طبق الگوی مساجد قرون اولیه هجری بنا شده، هسته اولیه بنا معرفی شده و معتقدند که گنبد خانه این مسجد در دوره سلجوقی که عنصر گنبدخانه به مساجد ایرانی اضافه شده به پلان این مسجد نیز اضافه شده است. (رک فری خسرو؛ نظری بر سیر تحول معماری مسجد جامع ارومیه؛ کنگره تاریخ معماری و شهرسازی استان آذربایجان غربی؛ ارومیه ۱۳۹۵) در دهه ۷۰ در میان صحن مسجد جامع ارومیه بنای حوزه علمیه با حجمی بزرگ بنا شده و سیمای مسجد و هویت تاریخی آن را خدشه دار نموده بود. از سال ۱۳۹۵ طبق توافقات انجام شده فی مابین سازمان میراث فرهنگی و امام جمعه محترم ارومیه مقرر شده است بنای الحاقی فوق حذف و صحن و حجرات پیرامون صحن طبق مستندات تاریخی احیا گردند. (تصاویر شماره ۶ و ۷)



تصویر ۷- عکس تاریخی از وضعیت صحن مسجد جامع ارومیه



تصویر ۶- عکس هوایی مسجد جامع ارومیه و ساختمان حوزه علمیه میان صحن احداثی دهه ۷۰ شمسی

سرای شجاع الدوله: سرای شجاع الدوله در قسمت مرکزی بازار واقع شده است و بنای آن منسوب به شخصی به نام یوسف خان شجاع الدوله می باشد که به استناد کتاب تاریخ افشار در سال ۱۲۸۳ ه.ق به حکومت ارومیه منصوب شد و چند سال بعد نیز به حکمرانی ولایات ثلاثه ارومی و خوی و سلماس منصوب شد. این سرا حیاط مرکزی به ابعاد ۲۵×۳۰ متر داشته و در دو طبقه احداث شده است. هرچند کاربری اولیه سراها در بازار های ایرانی عرضه عمده کالا و انبار کردن آن و بیتوته مسافران و بازرگانان

بوده است، ولی در دهه های اخیر کاربری سرای شجاع الدوله به بازار زرگران تغییر یافته است و همچنین در قسمت مرکزی حیاط حجراتی ساخته شده و فرم اورژینال و سیما و منظر حیاط را مخدوش نموده است. (تصویر شماره ۸)

سرای حاج ابراهیم: سرای حاج ابراهیم در ضلع جنوب غربی بازار ارومیه واقع شده است. این سرا با دو مسیر دسترسی به بازار و یک مسیر دسترسی به معابر عمومی شهر و مرکز محلات شهر قدیم (درحال حاضر به خیابان امام)، نقش کلیدی بر بازار و شهر قدیم داشته است. با تغییر و تحولات شهری، پیشرفت تکنولوژی، گسترش شهرها و از بین رفتن مرکزیت بازار و تغییر سلیقه های مردم، سرا کاربری اولیه خود را از دست داد. هم اکنون از آن بیشتر برای کارگاههای تولیدی و انباری استفاده می شود. حیاط مرکزی این سرا به ابعاد بوده و سایر فضاها در در حول آن شکل گرفته اند. فضاهای جانبی در سه طبقه شامل زیرزمین، طبقه همکف و طبقه اول، احداث شده اند. پوشش سقف ورودی از طرف خیابان طاق آهنگ می باشد. برای دسترسی به فضاهای زیرزمین به علت تقسیم فضاهای زیرزمین، هر فضا ورودی جداگانه ای از حیاط مرکزی دارد که با چند پله از کف حیاط به زیرزمین می رسد. پوشش سقف زیرزمین ترکیبی از قوس و چهاربخشی هاست که با آجر پخته اجرا شده است. نماهای شمالی، جنوبی، غربی و شرقی صحن دارای تزئینات آجری کمی هستند و در تراس طبقه اول که به صورت راهرو مورد استفاده قرار می گیرد ستونها و سرستونهایی دیده می شود جنس ستونها از چوب بوده و با اندود آهک دور ستون ها و سرستون ها پوشش داده شده اند که روی آنها با نقوش درشت آهک بری شده است، (تصویر شماره ۹)



تصویر ۹: سرای حاج ابراهیم



تصویر ۸: عکس هوایی سرای شجاع الدوله



تصویر ۱۰: سردر ورودی سرای یونچی بازار (طراحی و اجرا سال ۹۶-۱۳۹۵)

سرای حلاجان: سرای حلاجان یا یونچی بازار در ضلع شمالغربی بازار ارومیه واقع شده است. کاربری این سرا در گذشته حلاجی پشم و نیز کارگاه تهیه نمد بوده است. در حال حاضر محصولات مرتبط با پشم در حجرات آن به فروش می رسد. این سرا حیاطی به ابعاد داشته و دو ورودی یکی از راسته متوخانه بازار و دیگری از طرف خیابان امام دارد. اخیرا سر در ورودی سرای حلاجان از طرف خیابان امام طبق الگوهای پهلوی خیابان امام بازسازی شده است. (تصویر شماره ۱۰)

سراهای مهدیزاده، نخجوانی ها و سروش: این سه سرای تاریخی در ضلع شمالی بازار ارومیه واقع بوده و متأسفانه در دهه های گذشته پس از خارج کردن محدوده آنها از عرصه بازار تخریب شده بودند. در سال های اخیر که اقدامات برای ساخت و ساز در محل آنها آغاز شده بود، این سه سرا به عرصه بازار اضافه شده و طرح احیای آنها طبق مستندات تاریخی تهیه و به تصویب رسیده و در مرحله اجرا می باشد.



تصویر ۱۱: تیمچه صدریه

تیمچه صدریه: «واژه تیم به معنی کاروانسرا بوده است. چنان که ناصر خسرو در سفرنامه خود از این واژه استفاده کرده است و تیمچه به معنی تیم کوچک یا کاروانسرای کوچک بوده است. در دوره معاصر به کاروانسراهای کوچک و سرپوشیده تیمچه می گویند. این خصوصیت کالبدی تیمچه ها یعنی سرپوشیده بودن آنها فضای مناسبی برای عرضه کالاهای گرانبها مانند فرش دور از آسیب باد و باران و آب پدید می آورد.» (سلطان زاده، ۱۳۸۰، ۸۸) (تصویر شماره ۱۲) تیمچه صدریه در ضلع جنوبی سرای حلاجان واقع شده است. این تیمچه با صحن سرپوشیده در ۱ متر با پوشش طاق و گنبدی در دو طبقه احداث شده است و از ضلع شمال به راسته بلورفروشان از ضلع غرب به دو راسته فرش فروشان و از ضلع جنوب به بزازه خانه قدیم دسترسی دارد. کاربری این راسته به دلایل ذکر شده در سطور فوق فرش فروشی می باشد.

حمام های آخوند، تجلی، قائم و اتحادیه: چنانچه ذکر آن گذشت بازارهای ایرانی علاوه بر حجرات که کارکرد اصلی بازار را شکل می شده اند بناهایی با کاربری های دیگر نیز داشته اند که عامل پویایی بازار بوده و مجموعه بازار را از عملکرد تجاری صرف به یک فضای شهری زنده تبدیل می نموده اند. یکی از این بناها حمام ها می باشند علاوه بر فراهم نمودن امکانات پاکیزگی، محلی برای تعاملات اجتماعی و فضایی برای انجام آداب و رسومات خاص بوده اند. بازار ارومیه نیز چهار باب حمام تاریخی شامل: حمام آخوند، حمام تجلی، حمام قائم و حمام اتحادیه می باشند. از این بین حمام اتحادیه که در راسته غلام خان واقع بوده پس از خیابان کشی های دوره پهلوی اول از قسمت اصلی بازار منفک شده است. هر چهار حمام فوق با الگوی حمام های ایرانی بنا شده اند. حمام های تجلی و قائم دائر بوده و حمام اتحادیه در تملک اداره کل میراث استان میباشد و آخرین مراحل مرمت و احیای آن در حال انجام است. حمام آخوند نیز در حال طی مراحل تملک توسط اداره کل میراث استان می باشد.

نتیجه گیری

در بین بازار های تاریخی ایرانی بازار ارومیه علیرغم آسیب های کالبدی بسیار، به لحاظ عملکردی به دلیل اقتصاد غالب کشاورزی منطقه و ارتباط تجاری تنگاتنگ جامعه روستایی شهرستان ارومیه با بازار؛ عملکردی پویا و زنده داشته و از بازار های فعال ایران می باشد. با وجود مداخلات گسترده در شروع سده اخیر و شکافتن شاکله اصلی بازار توسط خیابان های دوره پهلوی اول؛ در پروسه تعیین حریم سال ۱۳۹۴ توسط سازمان میراث فرهنگی کشور و بازگرداندن قسمت های عمده ای از بخش های منفک شده به عرصه بازار و الزام به تبعیت از ضوابط عرصه در این محدوده ها، موجبات حفاظت بیشتر از عرصه های گسسته شده را فراهم نموده است. همچنین ضوابط حریم مصوب شده موجبات جلوگیری از ادامه ساخت و ساز های ناهمگون را راهم نموده است. علاوه بر اقدامات فوق مرمت راسته بازار ها و مسجد جامع و سراها و حمام ها و سایر بناهای واقع در مجموعه بازار از برنامه های مستمر سازمان میراث فرهنگی کشور می باشد.

منابع

۱. اوژن اوین، (۱۳۹۱)، ایران امروز، تهران، انتشارات علم
۲. پروشانی ایرج، (۱۳۸۹)، بازار در تمدن اسلامی، تهران
۳. جکسن، آبراهام و ویلیامز، (۱۳۶۹) سفرنامه جکسن ایران در گذشته و حال، ترجمه منوچهر امیری و فریدون بدره ای، انتشارات خوارزمی، تهران،
۴. چلبی، اولیا، سفرنامه اولیا چلبی، قرن ۱۱ ه.ق، بیجا
۵. حبیبی، سید محسن، (۱۳۷۵)، از شار تا شهر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران،

۶. سلطان زاده حسین، (۱۳۸۰)، بازارهای ایرانی، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران،
۷. شجاع دل نادره، (۱۳۹۵)، درآمدی بر مطالعه بافت تاریخی ارومیه و سیر تغییرات کالبدی آن از قاجار تا دوره معاصر، کنگره تاریخ معماری و شهرسازی استان آذربایجان غربی، ارومیه؛
۸. عباس زاده مظفر، (۱۳۸۴)، شناخت بازار ارومیه، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان
۹. فری خسرو، (۱۳۹۵)، نظری بر سیر تحول معماری مسجد جامع ارومیه، کنگره تاریخ معماری و شهرسازی استان آذربایجان غربی، ارومیه
۱۰. محمد مرادی اصغر و بهمنی اسکویی فرشته، (۱۳۸۹)، بازار سنتی تبلور آرمان های شهر سازی معاصر، فصلنامه طراح شماره ۲، صص ۱۶ تا ۱۶۳
۱۱. میرزا رشید ادیب الشعراء، بی تا، تاریخ افشار ارومیه، بی جا

